

MŰHELY

NÉVTAN ÉS EGYSÉGESÍTÉS: EGY KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS TANULSÁGAI

1. 2013. július 11-én a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és Terminológiai Kutatócsoportja, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán „Névtan és egységesítés” címmel műhelykonferenciát tartott az 1913-as helységnévtár megjelenésének 100. és az első földrajzinévbizottság 1963-as létrehozásának 50. évfordulója alkalmából. A konferencián előadást tartott Bölcskei Andrea, Szabó Mihály Gizella, Lelkes György, Mikesy Gábor és Pokoly Béla. (Erről I. BÖLCSKEI ANDREA és FÓRIS ÁGOTA írását is kötetünkben: NÉ. 35. 2013: 9–10.) Az előadások írásos változatát a Tanulmányok rovatban közöljük. A konferenciát kerekasztal-beszélgetés zárta, melynek anyagát alább adjuk közre. A kerekasztal-beszélgetés meghívott résztvevői voltak: GERSTNER KÁROLY (MTA Nyelvtudományi Intézet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke), MÁRTON MÁTYÁS (ELTE Informatikai Kar Térképészeti és Geoinformatikai Tanszéke), MIKESY GÁBOR (Földmérési és Távérzékelési Intézet), POKOLY BÉLA (Vidékfejlesztési Minisztérium), valamint SZABÓ MIHÁLY GIZELLA (Gramma Nyelvi Iroda, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet). A beszélgetés moderátora FÓRIS ÁGOTA, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Tanszékének vezetője volt. A vita három kérdés köré csoportosult.

2. Az első – teljes egyetértést kiváltó – kérdés az volt, hogy mely területeken mutatkozik hasznosnak a földrajzinév-egységesítés. GERSTNER KÁROLY elmondása alapján elsősorban a közösség, főként a térképészet, a vasútépítés, illetve a politika érdeke az egységes földrajzinév-használat. A nyelvészek főként a földrajzi nevek homonimáinak rögzítésével foglalkoznak, így e tevékenység a nyelvészet számára kevésbé fontos. A közlekedésben, menetrendekben, közúti táblákon, azaz elsősorban az utastájékoztatókban elengedhetetlen az egységes helynévhasználat kidolgozása – erősítette meg MIKESY GÁBOR. Ezen túlmenően az oktatásban, értelemszerűen a földrajztanításban is kívánatos lenne a tankönyvek és a térképek helyneveinek harmonizációja.

MÁRTON MÁTYÁS szintén az információszolgáltatás szempontjából ítélte fontosnak az egységesítést, egy útvonal-tervezési példán illusztrálva szükségességét. Ha a *Miskolc, Áchim András utca 8.* címet keressük, fontos, hogy a keresendő hely ezzel a megnevezéssel legyen megtalálható az adatbázisokban, illetve hogy ez kizárólag egy helyet jelöljön, hiszen a tájékozódás csak akkor lehet egyértelmű, ha minden település, közterület stb. önálló névvel rendelkezik. Gondoljunk például *Hejőcsabára* és *Békéscsabára*, amelyek

informális megnevezése egyszerűen *Csaba*, de ekképpen való használata tágabb beszélőközösségben könnyen zavart okozhat. Éppen ezért – bár az oktatásban hasznos lehet – a hivatalos megnevezésben nem célszerű az informális névformák használata. Ebből következőleg alkalmazkodnunk kell a „közös” hivatalos megnevezésekhez, amelyek a tényleges, pontos, precíz tájékozódást szolgálják. Eszerint ha Kolozsvárra szeretnénk utazni, az útvonaltervezőbe a *Cluj* helynevet fogjuk beírni. Ugyanakkor az exonimák léte a világ elsajátításának mértéke, nem a világ kisajátításáé, azaz nem szabad lemondanunk magyar nyelvű helyneveinkről (pl. *Kolozsvár*), hiszen azok nyelvünk sajátjai.

POKOLY BÉLA arra hívta fel a figyelmet, hogy a kor technikai vívmányai, különösen a számítógépes alkalmazások működésének mechanizmusai minden eddiginél erősebben megkövetelik az egységes helynévhasználatot. Egy bizonyos adat keresésekor egységes megnevezés hiányában az azonosítás akár lehetetlenné is válhat a felhasználó számára. A személyes adatok pontos rögzítése (pl. laccím) miatt az államigazgatásnak is érdeke a standardizáció. Helyi nemzeti, politikai érdekek befolyásolhatják a nálunk megszokott névalakokat, gondoljunk csak a *Grúzia-Georgia* névproblémára.¹ Hasonló standardizációs probléma a *Japán-tenger* és *Keleti-tenger* megnevezés „harca” is. Van igazság a koreai érvelésben, miszerint a szóban forgó földrajzi terület a 17. századi európai utazások előtt nem viselte a *Japán-tenger* nevet, és később is még gyakran *Keleti-* vagy *Koreai-tenger*-nek nevezték. Újabban Dél-Korea, kompromisszumos megoldásként, nem ragaszkodik a *Keleti-tenger* név egyedüli alkalmazásához, de a *Japán-tenger* név feltüntetése esetén kéri második névként való használatát a nemzetközi térképeken. MÁRTON, habár tiszteletben tartja a koreaiak álláspontját, a nemzetközi használatban nem cserélné le a *Japán-tenger* megnevezést, mivel mára igen elterjedt ez a forma. Ez a példa kiválóan mutatja, hogy az egységesítéssel óvatosan kell bánnunk, hiszen akár akarunkon kívül is beavatkozhatunk egy másik nyelv vagy kultúra ügyeibe.

SZABÓMIHÁLY GIZELLA kiemelte, hogy az exonimák használata kulturális vonatkozású, ezért különböző térképeken különböző mértékben célszerű felhasználni őket. Szükség lenne egy kibővített exonimajegyzék készítésére (a DUTKÓ ANDRÁS-féle ugyan nagyon jó, de viszonylag kevés adatot tartalmaz²). Az exonimák használata kapcsán az oktatásban is számos kérdés merül fel. Bizonyos szlovákiai magyar iskolákban a földrajztanítás magyarul zajlik, ám szlovákról magyarra fordított tankönyvekből, ami terminológiai problémákat eredményez, hiszen a domborzati elemek tagolásának szemlélete a két nyelvben eltérő. A szlovák nevezéktan a geomorfológiai tagolásból indul ki, így sokkal több kategóriát különít el (főként a síkságok, alföldek tekintetében), mint a magyar. Ezért (bővített exonimajegyzék hiányában) ezek a helynevek a magyar nyelvű tankönyvekben is szlovákul szerepelnek. Egy másik példa azt igazolja, hogy a téves „fordítások”, illetve mesterségesen létrehozott régiónevek miatt gyakran lehetetlenné válik az adott terület egyértelmű azonosítása (pl. *Erdőhát* Szlovákiában és Romániában is van).

¹ Grúzia korábban jelezte igényét, többek között Magyarország felé, hogy az országra hivatkozva a *Georgia* nevet használja. Hivatalosan figyelembe vettük a kérést, ám a gyakorlatban (a sajtóban) senki sem használja a *Georgia* megnevezést. GERSTNER KÁROLY ennek okát abban látja, hogy a kért név kiejtése nehézkes, és a magyar nyelvben, illetve kultúrában nem kapcsolódik negatív konnotáció a *Grúzia* névhez.

² http://ungegn.zrc-sazu.si/Portals/7/WGE%20Activities/Prague_2007/Hungary_Dutko_Exonyms.pdf

FÓRIS ÁGOTA hozzáfűzte, hogy a terminológiai adatbázisok készítésének egyik alapelve, hogy nemcsak a sztenderd, de a „hibás” elnevezések is megjelenjenek az adatok között (akár utalószóként a „jó”-ra hivatkozva, vagy stilisztikai jelölés kíséretében), így egy terminológiai szemléletű adatbázis készítése erre a problémára is megoldást jelenthetne.

MÁRTON MÁTYÁS jelezte, hogy tanszékükön már készülöben van egy efféle jegyzék (FARAGÓ IMRE munkája), amely a használatra ajánlott magyar nevek mellett az ezeknek megfelelő aktuális szlovák, román stb. neveket is rögzíti. Ezt akár már ebben az évben kiadhatják elektronikus tankönyv formájában. Ám ez továbbra sem oldja meg a vertikális tagozódás különböző szemléletéből adódó terminológiai problémákat. Első lépésként – SZABÓMIHÁLY szerint is – terminológiai harmonizációra lenne szükség. Ez egy közvetítő nyelv segítségével is végbemehetne (pl. szlovák–angol–magyar névjegyzék készítésével). Ebben az esetben az a kérdés, hogy az angol nyelv alkalmas-e a közvetítő nyelv szerepére egy ilyen harmonizációs folyamatban.

A hallgatóság köréből e kérdéshez hozzászóló GERCSÁK GÁBOR (ELTE Térképészeti és Geoinformatikai Tanszék) szerint a szemléletbeli különbség magyar–angol viszonylatban is jelentkezik. Ennek oka, hogy a névadás részben nyelvészeti, részben földrajztudományi kérdés. A magyar földrajzi neveknek is több változatuk létezik, hiszen az úgynevezett geomorfológiai nevek a szaknyelvben mások, mint a köznyelvben, ami elsősorban a természetföldrajzi nevek esetében jelent problémát. Ugyanakkor a helynevek homonímiája szintén nemcsak a határon túli magyar nyelvű oktatásban, hanem a magyarországi angol nyelvű tanítás során is zavarokat okozhat. GERCSÁK összeállított egy hozzávetőleg 3000 címszavas jegyzéket, amely a magyar földrajzi nevek angol megfelelőit tartalmazza. Ebből a jegyzékből többek között az is leszűrhető, hogy jellemzően a leggyakrabban használt tájneveinknek van a legtöbb angol változatuk (pl. *Kárpát-medence*). Elmondta, hogy többszörös standardizációs próbálkozások után egyértelművé vált, hogy a Földrajzinévbizottságnak (a továbbiakban: FNB) nem feladata az angol nyelvű magyarországi helynevek egységesítése, nincs is rá jogköre. Összességében tisztázatlan, hogy kinek a hatáskörébe tartoznának az ilyen jellegű kérdések, a témakör meglehetősen gazdátlanok tűnik.

Ahogy GERSTNER KÁROLY is elmondta, a standardizáció elsősorban a „távollevőnek” szól, hogy legyen egy olyan név, amelyet többé-kevésbé mindenki ért”. PERGER IMRE (MÁV-START Zrt.) szerint magát a standardizálást (nyelvi szabványosítást) bizonyos értelemben a Magyar Királyi Államvasutak kezdte meg, hiszen sokszor a település hivatalos neve az lett, ami már „amúgy is ki van írva a vasúton”. Ehhez kapcsolódva a *Monaco ~ München* vasúti példával szemléltette a standardizáció jelentőségét.

3. A második kérdés a magyar és a nemzetközi egységesítési törekvések viszonyára vonatkozott, illetve arra, hogy mennyire lehetséges a nemzetközi irányelvek használata a magyar nevek egységesítésében. Az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja (UNGEGN) aktívan foglalkozik azzal, hogy összeállítsa a világ összes országának földrajzi neveit tartalmazó jegyzéket. Az általuk kidolgozott alapelvek szerint nem célszerű elszakadnunk a nemzetközi megnevezésektől – jegyezte meg MÁRTON. Abban nagyjából minden résztvevő egyetértett, hogy az ENSZ-ajánlásokat érdemes követni, de POKOLY kevés értelmét látja például az ENSZ által várt exonimalista összeállításának.

MIKESY elmondta, hogy a nemzetközi szinten folyó egységesítési folyamatok, amelyek például Afrikában a Szaharától délre eső területeken vagy éppen a Fülöp-szigeteken

zajlanak, s amelyek nálunk száz évvel korábban már lezajlottak, elengedhetetlen standardizációs feladatok. Standardizáció hiányában még a közelmúltban is megtörtént, hogy segélyszállítmányok nem érték el megfelelő céljukat. Ezek a területek ráadásul többszörösen érintettek, hiszen sok hivatalos nyelvük van érvényben, ami még inkább megnehezíti az egységesítést. GERSTNER az alapelvek óvatos átvételére hívta fel a figyelmet, rámutatva az angol átírási rendszer hiányaira, míg a magyar nyelvben jól bevált átírási rendszerekre támaszkodhatunk. Egy „rossz” átírás szegényedéshez vezethet; erre kiváló példaként SZABÓMIHÁLY GIZELLA Peking különböző megnevezéseit említette.

4. A harmadik kérdés az FNB aktuális és jövőbeni feladataira, új szakmai kihívásokra irányult. Habár a kerekasztal-beszélgetés résztvevői között nagyobb arányban voltak azok, akik jelenleg nem tagjai a bizottságnak, volt megosztandó véleményük a témáról. SZABÓMIHÁLY GIZELLA ismét kiemelte, hogy egy kárpát-medencei településnév-jegyzék elkészítése kívánatos lenne a változatosság csökkentésére, és ennek széles körben való terjesztésére is szükség lenne. Alapelveként fontos a magyar névmegfelelők rögzítése, hogy például egyes településeket ne csak szlovák nyelven lehessen megnevezni; ugyanakkor elvetendő a mesterségesen létrehozott magyar nevek fenntartása. GERSTNER KÁROLY szerint egy bő exonimalista összeállítására, később hivatalossá tételére lenne szükség. A helynevek standardizációjának alapja a helyben használt megnevezés lehetne. MÁRTON MÁTYÁS a felvetéssel elviekben egyetértve arra hívta fel a figyelmet, hogy egy ilyen jegyzék elkészítése jelenleg nem tartozik a bizottság hatáskörébe, és nincs is olyan szerv, amely e tevékenységgel foglalkozhatna (sem Szlovákiában, sem Magyarországon); a kérdéskör így mindig ki van téve az aktuálpolitikai hatásoknak.

POKOLY BÉLA a bizottság feladatait részletezve egy teljes körű exonimalista létrehozását nehezen elképzelhetőnek nevezte, ugyanakkor hasznosnak tartaná a már létező rövid listák folyamatos fejlesztését, bővítését. MIKESY GÁBOR fel is vetette, hogy a bizottság felvállalhatná a munka felügyeletét (még ha nem is tartozik a hatáskörébe), s ennek során összehozhatná a magyar helynévkutató műhelyeket. POKOLY kifejtette, hogy a bizottság tevékenységi körét jogszabály korlátozza, amely mellett célszerű keresni a működést javító hatékony eljárásokat. Ezek közé tartozik például olyan kommunikációs csatornák kidolgozása, amelyeken ők is kezdeményezőként léphetnek fel, és amelyeken az illetékesek előre tájékoztatják őket a tervezett névadásokról. Ezáltal lehetővé válna, hogy ne csak utólag értesüljenek egyes változtatásokról, mint például a *Corvin-negyed* elnevezése esetében. E névvel két probléma is van: egyrészt téves a helyesírása, másrészt olyan nevű belterületről kapta a nevét, amely nem létezik. Egy másik égető probléma, hogy pillanatnyilag a KSH által nyilvántartott településrész-neveknek mindössze nagyjából kétharmada létezik a valóságban. Ez azért lehetséges, mert a településrészek elnevezése önkormányzati hatáskörbe tartozik, így e nevek bármikor módosíthatók az FNB megkérdése nélkül. Ez természetesen zavarokat okozhat, hiszen ennek következtében bizonyos helyneveket már helyben sem ismernek, postacímként nem léteznek, és a táblákon sem az jelenik meg, ami egyébként a nyilvántartásban szerepel. GERSTNER KÁROLY az előbbiekhöz csatlakozva elmondta, hogy valóban az lenne a szerencsés, ha a fennálló helyzettel szemben (pillanatnyilag ugyanis a bizottságnak csak jóváhagyási joga van) előbb véleményezhetnének; ez esetben akár a névadók vagy -módosítók segítségére is lehetnének.

A közönség PERGER IMRE hozzászólásából megtudhatta továbbá, hogy az FNB a jövőben foglalkozik a Kárpát-medencei vasútállomások neveivel, és ennek kapcsán rendezhetné az 1953 óta helyesírási hibás településnevek ügyét is (*-hódos, -szőlős, -híd, -hidvég* stb.). A teljességgel sikeres vasúti névrendezés lehetetlenségét a településnevekkel kapcsolatos törvény is okozza, mivel e szerint minden névváltoztatást az önkormányzatnak kell kezdeményeznie. A tizenegynéhány magyarországi településből, amelyet érint ez a probléma, néhány kezdeményezte is a változtatást, ám *Búcsú, Csikóstöttös, Gyepükaján, Hidvérgardó, Himesháza, Nyírad, Szihalom, Szín, Színpetri, Timár* önkormányzata – különböző okokból – nem hajlandó erre.

5. A konferenciát és a kerekasztal-beszélgetést JUHÁSZ DEZSŐ, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetének igazgatója, a Magyar Nyelvtudományi Társaság főtítkára zárta. Beszédében hangsúlyozta, hogy a beszélgetés során javasolt földrajzinevlista létrehozására mindenképpen szükség van, az viszont természetesen már más kérdés, hogy ki és milyen fokon használná ezt. Több különböző helynévlista várható a jövőben, ezekből egy-egy szolgálhatná például a vasutat és a térképészetet, fontos azonban, hogy a listák ne legyenek ellentétben egymással. A helynév-standardizáció problémájával való foglalkozás szükségessége egyértelmű, hiszen ez a leginterdiszciplinárisabb és legközhasznúbb nyelvészeti tevékenységek közé tartozik. A zárzó felvetette továbbá KONTRA MIKLÓS „Közhasznú nyelvészet” kötetének mintájára egy „Közhasznú névészet” című kötet létrehozásának ötletét, amely felhívhatná a figyelmet a névtan gyakorlati jelentőségére.

FALUDI ANDREA

ANDREA FALUDI, **Onomastics and Standardization: Conclusions of a round table discussion**

This paper summarizes the main thoughts of a round table discussion organized on 11th June, 2013 as a separate session of the workshop entitled “Onomastics and Standardization”. The discussion dealt with some major issues of geographical names standardization focusing on three basic questions: in which fields does geographical names standardization prove to be extremely useful; what can be said about the relations between Hungarian and international standardization endeavours, and to what extent it is possible to use the international guidelines in Hungarian standardization practices; and what are the most important current tasks and challenges facing the Hungarian Committee on Geographical Names.